

УДК 334.012.64:331.526

О.І. Тимченко, ст. викладач

O.I. Tymchenko, senior teacher

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

НА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

THE STATUS AND THE PERSPECTIVES OF THE EMPLOYMENT OF POPULATION ON SMALL ENTERPRISES OF UKRAINE

В статті охарактеризовано сучасний стан та запропоновані заходи сприяння зайнятості населення на малих підприємствах України та харчової промисловості зокрема. У процесі проведеного дослідження встановлено, що важлива роль малого підприємництва полягає у вирішенні питання зайнятості, що проявляється у здатності малих підприємств створювати нові робочі місця і поглинати надлишкову робочу силу.

Ключові слова: *зайнятість, наймані працівники, малі підприємства, види діяльності, харчова промисловість.*

This article deals with the present-day status of population employment and characterizes measures promoting the employment of population on small businesses of Ukraine, especially enterprises of food industry. In the process of research it was established that the important role of small enterprise lies in the solving employment problems which is developed in the ability of small businesses to create new working places and to absorb excess working force.

Key words: *employment, hired employees, small enterprises, kinds of activity, food industry.*

Вступ. У структурі сучасної ринкової економіки співіснують та органічно взаємодоповнюють мале, середнє та велике підприємництво. Але на відміну від двох останніх, мале підприємництво є вихідним, найбільш численним, а тому і найбільш поширеним сектором економіки. Адже в той час, коли йде процес скорочення робочих місць на великих підприємствах, малі підприємства не тільки зберігають, але й створюють нові робочі місця і поглинають надлишкову

робочу силу. Проблемам розвитку малого підприємництва в Україні та питанням зайнятості населення в малому бізнесі присвячені праці [1, 2, 4, 5] відомих вчених-економістів, зокрема: З.С.Варналія, В.К.Збарського, В.Г.Федоренка, М.Г.Чумаченка, В.І.Герасимчука, Л.П.Хмелевської та ін., проте проблема зайнятості населення на малих підприємствах харчової промисловості у вітчизняній літературі залишається недостатньо розробленою. Обмеженість праць, присвячених питанням зайнятості на малих підприємствах призводить до послаблення досить важливої ролі малого підприємництва. Отже, актуальність дослідження визначається об'єктивно високою соціально-економічною значимістю малого підприємництва та недостатнім науково-теоретичним його обґрунтуванням. Саме в даній праці, автором здійснена спроба обґрунтувати важливість ролі малого підприємництва у вирішенні проблем зайнятості населення, а саме проведено аналіз стану зайнятості на малих підприємствах, виявлено існуючі проблеми та запропоновані заходи щодо їх вирішення та усунення.

Постановка завдання. Враховуючи значну роль малого підприємництва у вирішенні питання зайнятості, необхідно з'ясувати сучасний стан зайнятості населення та розробити заходи, які б сприяли розвитку малого підприємництва в різних галузях економіки та посилювали роль малого бізнесу у вирішенні проблем зайнятості. Для реалізації мети є необхідним розв'язання наступних завдань, а саме: вивчити міжнародний досвід в сприянні зайнятості населення зарубіжних країн; проаналізувати динаміку зайнятості населення за роки незалежності України; охарактеризувати структуру зайнятого населення на малих підприємствах як за регіонами України, так і за видами економічної діяльності; провести аналіз основних показників діяльності малих підприємств харчової промисловості за видами діяльності; виявити проблеми зайнятості населення на малих підприємствах та запропонувати заходи їх вирішення.

Результати. Міжнародний досвід свідчить про суттєву роль малого підприємництва в сприянні зайнятості населення зарубіжних країн. Зокрема, в США більше 98% несільськогосподарських фірм є малими, на які припадає 50 -

53% ВВП, 52 – 54% всіх зайнятих в приватному несільськогосподарському секторі, створюється майже 65% всіх нових робочих місць; у Великобританії більше 65% ВВП виробляється на малих та середніх підприємствах, де задіяно майже 60% працездатного населення; у Франції малі та середні підприємства випереджають великі підприємства не тільки за створенням нових робочих місць, але й за загальною кількістю персоналу, що там працює; малі та середні підприємства Японії становлять 99,6% всіх підприємств, які виробляють майже 55% продукції та задіяно 80% всіх зайнятих в промисловості; в Польщі малі та середні підприємства виробляють 40% ВВП, надають робочі місця більше 60% працюючих, в Угорщині та Чехії дані показники становлять 60% і 45% та 40% і 60% відповідно; в Грузії малі та середні підприємства виробляють лише 16% ВВП на яких працює менше 10% працездатного населення, аналогічні показники в Білорусії становлять 9% та 6% відповідно; малі та середні підприємства Росії створюють лише 15% ВВП та забезпечують робочими місцями лише 13% від загальної кількості працюючих [6].

Для характеристики сучасного стану та динаміки зайнятості населення на малих підприємствах України звернемося до розрахованих даних таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка зайнятості населення на малих підприємствах України

Рік	Зайнятість населення		Зайнятість населення на малих підприємствах					Кількість малих підприємств	
	тис. осіб	темп росту, %	тис. осіб	темп росту, %	питома вага зайнятого населення	у розрахунку на одне підприємство		одиниць	темп росту, %
						осіб	темп росту, %		
1991	25419,9	x	1192,4	x	4,69	25	x	47084	x
1995	24125,1	94,91	1154,9	96,86	4,79	12	48,00	96019	111,9
2000	20175,0	83,63	1730,4	149,83	8,58	8	66,67	217930	110,6
2001	19971,5	98,99	1818,7	105,10	9,11	8	100,00	233607	107,2
2002	20091,2	100,60	1932,1	106,24	9,62	8	100,00	253791	108,6
2003	20163,3	100,36	2066,4	106,95	10,25	8	100,00	272741	107,5
2004	20295,7	100,66	1978,8	95,76	9,75	7	87,50	283398	103,9
2005	20680,0	101,89	1890,4	95,53	9,14	6	85,71	295109	104,1
2006	20737,4	100,28	1816,6	96,10	8,76	6	100,00	307398	104,2

Складено та розраховано автором за даними [7].

За наведеними даними таблиці спостерігається тенденція до зростання зайнятості населення по Україні, але скорочення зайнятості населення на малих підприємствах. Якщо питома вага зайнятого населення на малих підприємствах до 2003 року зростала, то потім спостерігається зменшення із 10,25% до 8,76% від загальної чисельності зайнятого населення України. Зі збільшення кількості малих підприємств із 47084 у 1991 році до 307398 у 2006 році і зменшенням чисельності зайнятого населення на малих підприємствах, середня чисельність зайнятості в розрахунку на одне підприємство біль ніж у 4 рази: із 25 осіб у 1991 році до 6 осіб у 2006 році.

Таблиця 2

Структура зайнятості населення за регіонами України у 2006 році

Регіон	Зайняте населення		Зайняте населення на малих підприємствах			Зайняте населення на малих промислових підприємствах		
	тис. осіб	питома вага	тис. осіб	питома вага, %	% зайнятого населення	тис. осіб	питома вага	% зайнятого населення на малих підприємствах
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	19117,3	100,00	1816,6	100,00	9,50	343,6	100,00	18,91
АР Крим	837,0	4,38	83,3	4,59	9,95	12,8	3,73	15,37
Вінницька	658,3	3,44	50,7	2,79	7,70	10,5	3,06	20,71
Волинська	402,1	2,10	33,3	1,83	8,28	5,7	1,66	17,12
Дніпропетровська	1463,3	7,65	121,4	6,68	8,30	20,8	6,05	17,13
Донецька	1984,4	10,38	139,7	7,69	7,04	22,0	6,40	15,75
Житомирська	518,0	2,71	47,2	2,60	9,11	12,3	3,58	26,06
Закарпатська	513,4	2,69	35,6	1,96	6,93	8,8	2,56	24,72
Запорізька	778,9	4,07	70,8	3,90	9,09	12,8	3,73	18,08
Івано-Франківська	496,9	2,60	39,4	2,17	7,93	9,0	2,62	22,84
Київська	733,1	3,83	71,4	3,93	9,74	16,6	4,83	23,25
Кіровоградська	416,8	2,18	33,0	1,82	7,92	6,7	1,95	20,30
Луганська	985,2	5,15	65,2	3,59	6,62	13,2	3,84	20,25
Львівська	972,8	5,09	115,8	6,37	11,90	25,0	7,28	21,59
Миколаївська	504,2	2,64	44,6	2,46	8,85	8,7	2,53	19,51
Одеська	954,1	4,99	100,6	5,54	10,54	14,8	4,31	14,71
Полтавська	645,5	3,38	53,5	2,95	8,29	9,8	2,85	18,32
Рівненська	432,1	2,26	37,1	2,04	8,59	8,3	2,42	22,37
Сумська	511,2	2,67	40,0	2,20	7,82	7,3	2,12	18,25
Тернопільська	383,9	2,01	34,7	1,91	9,04	7,5	2,18	21,61

Продовження табл. 2

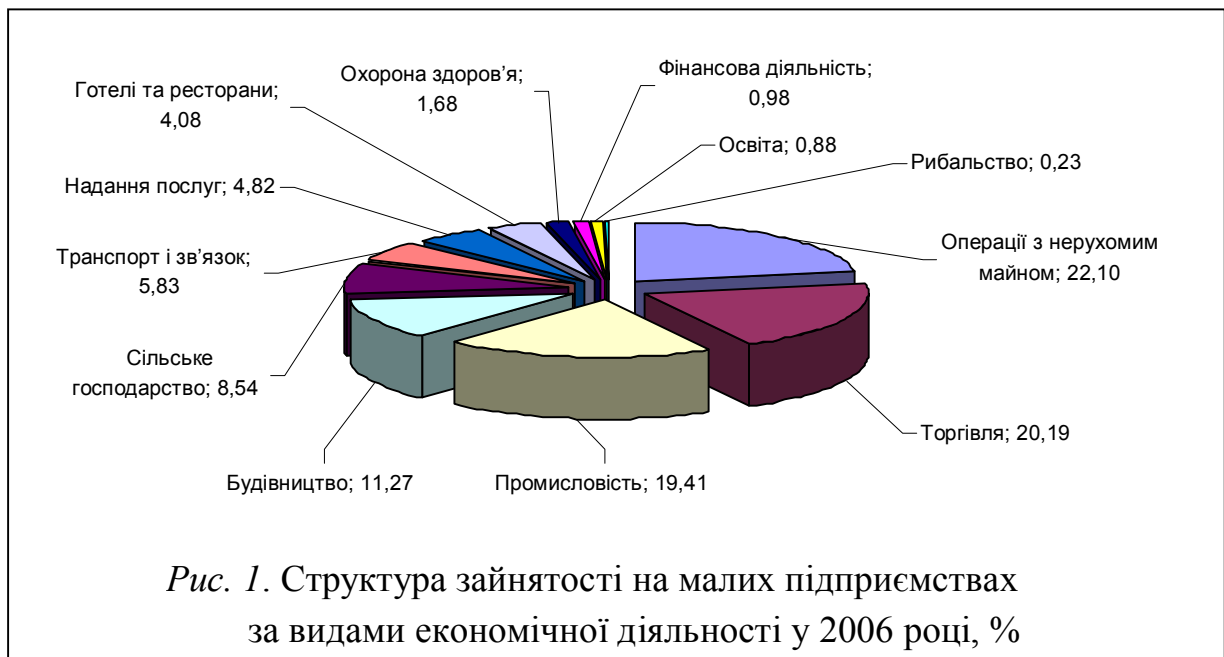
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Харківська	1201,5	6,28	120,5	6,63	10,03	28,4	8,27	23,57
Херсонська	456,6	2,39	36,2	1,99	7,93	6,9	2,01	19,06
Хмельницька	513,0	2,68	48,1	2,65	9,38	10,9	3,17	22,66
Черкаська	521,2	2,73	42,5	2,34	8,15	8,9	2,59	20,94
Чернівецька	317,0	1,66	26,9	1,48	8,49	6,7	1,95	24,91
Чернігівська	441,2	2,31	39,4	2,17	8,93	6,9	2,01	17,51
м. Київ	1302,3	6,81	268,1	14,76	20,59	39,3	11,44	14,66
м. Севастополь	173,3	0,91	17,6	0,97	10,16	3,0	0,87	17,05

Складено та розраховано автором за даними [3].

Якщо аналізувати структуру зайнятості населення працездатного віку за регіонами України, то можна зробити висновок, що найвища питома вага працездатного населення зосереджена у Донецькій області (10,38%) та Дніпропетровській області (7,65%), найнижчий рівень зайнятості працездатного населення спостерігається у м. Севастополі (0,91%) та Чернівецькій області (1,66%). Аналогічна структура зайнятості на малих підприємствах: найвища питома вага спостерігається у м. Києві (14,76%) та Донецькій області (7,69%), найнижча – у м. Севастополі (0,97%) та Чернівецькій області (1,48%).

На малих підприємствах України у 2006 році було задіяна лише частина (9,5%) зайнятого населення працездатного віку. Лише у семи із 27 регіонах рівень зайнятого населення на малих підприємствах перевищує середнє значення по Україні, а саме: мале підприємництво м. Києва забезпечує робочими місцями 20,59% зайнятого населення працездатного віку, Львівської обл. (11,9%), Одеської обл. (10,54%), м. Севастополя (10,16%), Харківської обл. (10,03%), Київської обл. (9,74%) та АР Крим (9,95%).

Аналіз структури зайнятості населення на малих підприємствах за видами економічної діяльності у 2006 році (див. рис. 1), дає можливість зробити висновок, що найвищий рівень зайнятості населення на малих підприємствах, зайнятих: операціями з нерухомим майном (22,1%), торгівлею (20,19%) та промисловістю (19,41%); найнижчий рівень зайнятості спостерігається на малих підприємствах зайнятих: рибальством (0,23%), освітою (0,88%) та фінансовою діяльністю (0,98%).

Якщо на малих промислових підприємствах зайнято 343,6 тис. осіб, то на малих підприємствах харчової промисловості лише 43992 особи (12,8%). Доцільно проаналізувати основні показники діяльності малих підприємств харчової промисловості у 2006 році за допомогою даних таблиці 3.

Таблиця 3

Рейтингова оцінка основних показників діяльності малих підприємств харчової промисловості за видами діяльності у 2006 році

Малі підприємства харчової промисловості з виробництва:	Кількість малих підприємств			Чисельність працюючих на одне підпр-во			Середньомісячна заробітна плата			Продуктивність праці		
	значення	коефіцієнт	рейтинг	значення	коефіцієнт	рейтинг	значення	коефіцієнт	рейтинг	значення	коефіцієнт	рейтинг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
м'ясних продуктів	734	0,50	3	6	0,31	7	362,14	0,41	14	71,42	0,14	13
промислове вир-во риби	284	0,19	7	6	0,32	6	415,96	0,48	11	114,88	0,22	10
фруктових та овочевих соків	86	0,06	12	4	0,19	13	561,68	0,64	6	154,03	0,30	6
неочищеної олії та жирів	392	0,27	5	5	0,27	8	472,67	0,54	8	139,16	0,27	8
рафінованої олії та жирів	47	0,03	14	4	0,19	13	555,68	0,63	7	511,98	1,00	1
маргарину	31	0,02	15	4	0,20	12	701,75	0,80	3	465,41	0,91	2
молочних продуктів	617	0,42	4	3	0,16	14	445,63	0,51	10	144,73	0,28	7
морозива	80	0,05	13	7	0,34	5	335,10	0,38	17	57,46	0,11	14
борошна	831	0,57	2	5	0,25	10	382,26	0,44	13	76,69	0,15	12
крохмалю та крохмальних продуктів	20	0,01	16	5	0,27	8	875,63	1,00	1	224,59	0,44	5

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
готових кормів для домашніх тварин	26	0,02	15	5	0,27	8	606,20	0,69	5	127,60	0,25	9
хліба та х/б виробів	1460	1,00	1	7	0,34	5	341,07	0,39	16	30,14	0,06	16
сухарів, печива, пирогів і тістечок	349	0,24	6	9	0,45	2	393,48	0,45	12	48,16	0,09	15
цукру	196	0,13	8	2	0,09	16	820,23	0,94	2	301,72	0,59	3
макаронних виробів	179	0,12	9	5	0,26	9	348,05	0,40	15	69,71	0,14	13
харчових концентратів	79	0,05	13	7	0,36	4	670,14	0,77	4	87,71	0,17	11
дріжджів	24	0,02	15	9	0,43	3	335,05	0,38	17	74,63	0,15	12
решти харч. продуктів	104	0,07	11	7	0,34	5	455,26	0,52	9	72,56	0,14	13
вин	130	0,09	10	5	0,24	11	304,30	0,35	18	273,26	0,53	4
пива	89	0,06	12	2	0,12	15	254,08	0,29	19	19,66	0,04	17
мін. вод та напоїв	613	0,42	4	20	1,00	1	113,91	0,13	20	20,21	0,04	17

Складено та розраховано автором за даними Державного комітету статистики України

Розраховані дані таблиці свідчать, що найбільш привабливим видом діяльності для малих підприємств харчової промисловості є виробництво: хліба і хлібобулочних виробів, борошна, м'ясних та молочних продуктів, мінеральних вод та напоїв. Лише 31 мале підприємство здійснює виробництво маргарину, 24 малих підприємства задіяні на виробництві дріжджів та 20 підприємств здійснюють виробництво крохмалю та крохмальних продуктів.

В середньому на одному малому підприємстві харчової промисловості зайнято 6 найманих працівників. Кращий стан зайнятості населення у 2006 році спостерігався на підприємствах з виробництва: мінеральних вод та напоїв (20), сухарів, печива, пирогів і тістечок (9) та дріжджів (9). На підприємствах з виробництва крохмалю хоча й зайнято лише 5 осіб в розрахунку на одне підприємство, рівень заробітної плати найвищий (875,63 грн.) по підприємствах галузі. Високий рівень заробітної плати на підприємствах з виробництва цукру (820,23), маргарину (701,75) та харчових концентратів (670,14), що майже вдвічі перевищує середньомісячний розмір заробітної плати (464,30) в малому підприємстві харчової промисловості. Хоча й за рівнем середньомісячної заробітної плати малі підприємства з виробництва рафінованої олії та жирів знаходяться на сьомому місці, проте рівень продуктивності праці найвищий по малих підприємствах харчової промисловості і у 2006 році склав 511,98 тис. грн. на одного працівника, що більш ніж у 25 разів перевищує рівень виробітку

одного працівника на підприємствах з виробництва пива (19,66 тис. грн.) та мінеральних вод і прохолоджу вальних напоїв (20,21 тис. грн.). Таким чином, на малих харчових підприємствах спостерігається диспропорція між рівнем продуктивності праці та рівнем заробітної плати, тобто недотримане співвідношення між мірою праці та мірою її оплати.

Проведена характеристика та аналіз стану зайнятості населення на малих підприємствах свідчить про послаблення ролі малого підприємництва у вирішенні питання зайнятості. Якщо за останні 2003 -2006 роки кількість малих підприємств зросла на 12,7%, то чисельність зайнятого населення на малих підприємствах зменшилась на 14,2%, що призвело до скорочення середньої чисельності зайнятих в розрахунку на одне підприємство із 8 до 6 осіб. Основними причинами погіршення стану зайнятості в малому підприємстві можна вважати: збільшення витрат на придбання засобів виробництва (лише за 2006 рік вартість необоротних активів малих підприємств зросла на 29,24%) та зменшення витрат на оплату праці з метою оптимізації їх оподаткування (відрахування до пенсійного фонду та фондів соціального страхування), іншими словами, зростає капіталомісткість виробництва і відповідно відбувається заміна людської праці капіталом; зменшення обсягів виробництва та реалізації продукції (робіт, послуг) малими підприємствами (якщо у 2002 році малими підприємствами було вироблено та реалізовано 6,7% від загального обсягу реалізації продукції (робіт, послуг), то вже у 2006 році – лише 4,8%); недостатній рівень професійної підготовки (як свідчить суспільна думка, що для заняття підприємництвом передусім треба мати відповідні риси характеру, тобто важливим і першочерговим є особисті риси, а професійні якості є другорядними. Можливо тому підприємці не мають або мають недостатні знання з економіки, фінансів, обліку, менеджменту та маркетингу). Для посилення ролі малого підприємництва у вирішенні проблем зайнятості населення, необхідним є виконання наступних заходів: по-перше, з метою залучення широких верств населення до отримання знань необхідних для започаткування та ведення власної справи є необхідним, за сприяння

Державного комітету з регуляторної політики та підприємництва, розроблення та впровадження і забезпечення виконання освітньої програми з питань підприємницької діяльності для населення, організація підготовки та перепідготовки кадрів через систему бізнес-центрів, інкубаторів та технопарків; по-друге, для залучення осіб, які перебувають на обліку в службі зайнятості до малого підприємництва потрібно, за допомоги Міністерства праці та соціальної політики та місцевих органів виконавчої влади, організувати навчання безробітних за навчальними планами та програмами, що сприяють розвитку малого підприємництва та започаткування власної справи шляхом створення імітаційних навчальних малих підприємств, з метою усунення розриву між теорією та практикою на конкретних робочих місцях; по-третє, задля збільшення суб'єктів малого підприємництва серед соціально вразливих верств населення, створення нових робочих місць, усунення соціальної напруги доцільно, за підтримки державних та місцевих органів виконавчої влади, залучати до підприємницької діяльності молодь, звільнених у запас військовослужбовців, інвалідів, безробітних жителів сільської місцевості; по-четверте, для вирішення проблем недовіри населення та формування позитивної суспільної думки про мале підприємництво, підвищення інформованості громадськості про проблеми малого підприємництва, пропонується проведення конференцій, круглих столів, виставок та ярмарків за участю представників малого підприємництва.

Таким чином, мале підприємництво в Україні має великі резерви і великі перспективи, адже не існує іншого способу становлення і зміцнення держави, крім розвитку ринкової економіки, яка ґрунтується в першу чергу на приватному підприємстві, особистій ініціативі, що й дає кожному можливість самореалізації та самоствердження.

Висновки. Вітчизняне мале підприємництво за умов виваженої державної політики здатне створити тисячі нових робочих місць і зробити Україну заможною державою. Проте проведені дослідження свідчать про послаблення ролі малого підприємництва у вирішенні питання зайнятості. Запропоновані

заходи (підготовка та перепідготовка кадрів, створення імітаційних навчальних фірм, залучення соціально-вразливих верств населення до малого підприємництва) сприятимуть вирішенню ряду соціально-економічних проблем України, а саме: зменшення рівня безробіття, зняття соціальної напруги в суспільстві, формування середнього класу, зростання доходів зайнятих та підвищення рівня якості життя населення. Проведене дослідження спрямоване на вирішення лише деяких питань загальної проблеми зайнятості населення. Виділена проблема як на сьогодні, так і в перспективі є досить актуальною і потребує значної уваги у її вирішенні та науково-теоретичному обґрунтуванні.

Література.

1. Варналій З.С., Сергійко О.В., Хмелевська Л.П. Мале підприємництво України: моніторинг, інфраструктура, кадри. – К.: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України. – 2002. – 60 с.
2. Герасимчук В.І., Мірошниченко О.В., Онікієнко В.В. Малий та середній бізнес як сфера занятості: методологія, аналіз, проблеми розвитку. – К.: УІСД. – 2002. – 116 с.
3. Діяльність малих підприємств України у 2006 році / Держкомстат України: за ред. І.М. Жук. – К., 2007. – 265 с.
4. Збарський В.К. Малі форми господарювання в Україні: теорія, методологія і практика. – К.: НАУ-ДАКККіМ. – 2005. – 432 с.
5. Інвестування. Зайнятість. Освіта: Монографія / В.Г.Федоренко, М.Г.Чумаченко, Ю.М.Маршавін та ін. За наук. ред. В.Г.Федоренко. – К.: Науковий світ. – 2002. – 517 с.
6. Малий та середній бізнес / За ред. В.Є. Сахарова. – К.: ВНЗ «Національна академія управління». – 2003. – 368 с.
7. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Держкомстат України: за ред. О.Г. Осауленко. – К., 2005. – 576 с.

Надійшла до редколегії 10.03.2008 р.

Стаття рекомендована до друку д.е.н., проф.

Зайнчковським Анатолієм Олександровичем